

LEDER

Kampen om barnas sjel

AV HADI STRØMMEN LILE

E-post: kj-redaktor@rpf.no

Etter grundig gjennomlesing og refleksjon begynte jeg å gi tilbakemeldinger på et utkast til kapittel i boken som jeg og to andre var redaktører for. Kapittelet handlet om unge jenter som tilhører sterkt patriarkalske familier der faren er det ubestridte overhode, og jentene bærer ansvaret for hele familiens ære. Jentene forteller om sterk sosial kontroll, om vold og i tillegg om skam og skyldfølelse. Kapittelet la spesielt vekt på dette med skam og skyldfølelse. Temaet er høyaktuelt i og med at «De skamløse jentene» har sparket i gang en opphetet debatt om æreskultur i Norge.¹

Etter hvert som jeg ga mine tilbakemeldinger, ble det svært dårligere stemning. Debatten er meget betent og berører temaer knyttet til normer, verdier, kultur, skyld, skam, juss, rettigheter, frihet, barnemishandling, vold, religionsfrihet, majoritet og minoritet i en salig suppe. Det er et vepsebol. Mitt utgangspunkt er at man ikke kan snakke om skam og skyld uten å snakke om normer. Det finnes mange normer – kulturelle, religiøse, profesjonelle, legale, lokale og globale normer. Hvilke normer som er riktige og best, er et normativt spørsmål i seg selv. Det er dessuten et spørsmål om tro. Hvem kan vel si at deres normer er objektivt riktige? Det måtte i så fall vært en Guds sønn eller en profet. Og selv da er jo spørsmålet hvordan de skal få alle de andre til å skjønne at det er slik det henger sammen, at deres definisjon av moral og det gode er den riktige vei, og at det faktisk er rasjonelle grunner til det. Det er fryktelig vanskelig. De andre der ute forstår simpelthen ikke «fornuft».

1. Nancy Herz, Sofia Nesrine Srour og Amina Bile, «Vi er de skamløse jentene, vår tid har begynt – og det skal mye til å knuse styrken vi har bygget opp» (Aftenposten 25. januar 2017): https://www.aftenposten.no/mener/sid/i/p2qlo/Vi-er-de-skamløse-jentene_-var-tid-har-begynt---og-det-skal-mye-til-a-knuse-styrken-vi-har-bygget-opp--Herz_-Srour-og-Bile

Problemet er også at fornuften eller rasjonaliteten ikke nødvendigvis er sin egen herre.² Hvem kan hevde at deres rasjonalitet er fullstendig frigjort fra alt det Immanuel Kant kaller for *inclinations*?³ Spørsmålet er også om den rene, frigjorte rasjonalitet i normative spørsmål eksisterer uavhengig av den historiske, kulturelle og normative konteksten vi er vokst opp i og som har preget oss som mennesker.

I en søken etter de gode normene kan det være fristende å la seg forføre av anerkjennelse og bekreftelse. Hvis jeg får anerkjennelse fra andre, kan jeg få en følelse av verdi. Jeg føler meg sett og forstått. Men behovet for anerkjennelse kan fort bli et mål i seg selv på den måten at jeg sier det jeg tror de andre vil høre. Da er det ikke hva jeg selv tror, ut fra de beste grunner jeg kan finne og legge til grunn, som er utgangspunktet, men de andres tro. Jeg lar andre indirekte diktere min indre moral. Det er en form for *inclination*. Da lar jeg ikke min egen rasjonalitet styre mine valg eller endatil min tro, men jeg lar andres forventninger styre meg. Skal jeg søke å bli et autonomt, tenkende menneske, kan jeg ikke søke anerkjennelse.

Barneoppdragelse handler i bunn og grunn om et av livets mest grunnleggende spørsmål: hva det vil si å være et godt menneske. Foreldre vil at deres barn skal bli gode mennesker. Hvordan skal man oppdra sine barn hvis majoriteten i samfunnet har normer man tar sterkt avstand fra? Hvordan skal du beskytte dine barn mot all den «umoral» som finnes der ute?

Det er lett å falle for fristelsen til å tro at de menneskene som står fjernest fra mitt eget ståsted, bygger sine normer og sin tro på overtro. Erfaring har likevel lært meg å være mer ydmyk overfor andre menneskers tro. For det første er det ikke så lett for meg å sette meg inn i hva andre mennesker faktisk tror og hvilket grunnlag de har for sin tro. Jeg mener at de mest fanatiske menneskene er de som er mest opptatt av å ta avstand fra det de selv mener andre mennesker tror på. De er mennesker som søker å opphøye seg selv og sin egen følelse av verdi ved å fordømme andre. Jeg vil ikke være en sånn en. Jeg innser også at det ligger et lite paradoks i det jeg sier her. Poenget er i alle fall at jeg tror det er viktigst å fokusere på min egen tro og tvil. Jeg må, som skriften sier, først fjerne bjelken i mitt eget øye før jeg kan se splinten i min brors øye.⁴

Mitt utgangspunkt er derfor at ingen mennesker kan hevde at deres personlige forståelse av normer og moral er hevet over andre grupper av mennesker. Samtidig må vi forholde oss til de legale normene, enten de nå er nasjonale, europeiske

2. Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, oversatt av Joel Weinsheimer og Donald G. Marshall (først publisert i 1960, Continuum 1998), s. 276.

3. Immanuel Kant, *Groundworks of the Metaphysics of Morals*, oversatt av Mary Gregor og Christine M. Korsgaard (først publisert i 1785, Cambridge University Press 1997).

4. Matteus 7,5.

eller globale. Jeg sier selvsagt ikke at man ikke kan kritisere loven. Det skulle tatt seg ut som redaktør for *Kritisk juss*, men skal man kritisere en norm (inkludert lover), må man gjøre det med utgangspunkt i en annen norm. Kritikken kan være basert på samme normative system, altså med utgangspunkt i en annen norm innenfor samme normative system eller sfære, eller det kan være en kritikk av en norm med utgangspunkt i normer som tilhører en annen normativ sfære. Det mest ryddige og ærlige er å være åpen og tydelig med hvilke normer man tar utgangspunkt i.

Jeg har selvsagt stor sympati for de skamløse jentene. Jeg synes de er tøffe. Det som bekymrer meg, er måten de blir brukt på til å demonisere muslimske foreldre. Det er for det første ikke slik at majoriteten av muslimske foreldre er strengt patriarkalske og ser på døtrene som bærere av hele familiens ære, eller at denne æren er så viktig at den må beskyttes for enhver pris. For det andre er det slik at skal man kritisere de patriarkalske æreskulturnormene, bør man gjøre det med utgangspunkt i felles normer, ikke med utgangspunkt i at «vi», de gode, norske foreldre, er mer opplyste og mer utviklede, og at «de bakstreverske» foreldrene må bli mer som «oss».

Det er ikke vanskelig å finne slike felles normer. Både FNs kvinnediskrimineringskonvensjon og FNs barnekonvensjon er ratifisert av de aller fleste land i verden, inkludert muslimske land. Disse konvensjonene er også inkorporert i menneskerettsloven med forrang framfor annen lovgivning.

Ifølge Kvinnediskrimineringskonvensjonen artikkel 5 har staten en plikt til å

modify the social and cultural patterns of conduct of men and women, with a view to achieving the elimination of prejudices and customary and all other practices which are based on the idea of the inferiority or the superiority of either of the sexes or on stereotyped roles for men and women.

Alle sosiale og kulturelle handlingsmønstre som bidrar til å fremme fordommer om kvinners underlegenhet, skal altså bekjempes. Og ifølge FNs barnekonvensjon artikkel 24 (3): «States Parties shall take all effective and appropriate measures with a view to abolishing traditional practices prejudicial to the health of children.»

Disse konvensjonene er ikke et produkt av en gruppe mennesker eller én nasjon. Det er en felles plattform som kan brukes til å navigere i et mangfoldig normativt landskap. Ja, minoritetene må tilpasse seg det samfunnet de er en del av, noe som innebærer å følge lover som er et produkt av flertallets verdier i landet, men disse konvensjonene har den fordel at de representerer internasjonale, nær

globale felles normer. Men skal man kreve at minoriteter følger og respekterer disse normene, må man samtidig kreve det samme av majoriteten.

Menneskerettsopplæring

Kristin Sørumshagen har i dette nummeret skrevet en artikkel om menneskerettsopplæring i Norge. Fokus er på læreplanene og om disse oppfyller kravene til menneskerettsopplæring som følger av FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) artikkel 13 (1). Debatten om opplæringsmål handler om grunnverdiene for samfunnet – hvilke normer og verdier skal ligge i bunn. Debatten om verdiene i skolen handler i likhet med debatten om de skamløse jentene om hvilke normer som skal være førende for oppdragelsen av barn. Hvilke holdninger og verdier skal danningen av dem som gode mennesker bygge på? Det er få ting som til de grader konfronterer oss med vår innerste tro, for i bunn og grunn må man spørre seg hva det innebærer å være et godt menneske.

Som jurist kan man fort tenke at opplæringslovas formålsparagraf (§ 1-1) er en vag og svevende tekst som i liten grad ligner på noen tradisjonell lovtekst. Men ikke la dere lure så lett. Denne bestemmelsen er styrende for alt som skjer i skolen. Det er den og bare den som er førende for læreplanene, inkludert den overordnede delen av læreplanen som trådte i kraft 1. september 2017.⁵ All undervisning, lærebøkene og lærerutdanningene er styrt av læreplanene. Lovhjemmelen som danner grunnlag for læreplanene, har derfor enorm betydning. Det er snakk om den kanskje mest omfattende statlige tjenesten hvis man teller antall mennesker involvert i skolen enten som lærere, elever, foreldre, og alle dem som er involvert i lærerutdanningene. I saken *Brown v. Board of Education* uttalte høyesterett i USA:

Today, education is perhaps the most important function of state and local governments. Compulsory school attendance laws and the great expenditures for education both demonstrate our recognition of the importance of education to our democratic society. It is required in the performance of our most basic public responsibilities, even service in the armed forces. It is the very foundation of good citizenship.⁶

5. Utdanningsdirektoratet, «Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen» (trådte i kraft 1. september 2017): <https://www.regjeringen.no/contentassets/37f2f7e1850046a0a3f676fd45851384/overordnet-del--verdier-og-prinsipper-for-grunnopplaringen.pdf>

6. U.S. Supreme Court. *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954).

Det er lett å si at minoriteter må følge noen grunnleggende felles verdier, at de må respektere menneskerettighetene, men hva med flertallet? Er det flertallet i Norge som definerer hva menneskerettigheter er? Nei, selvsagt ikke, men når det gjelder debatten om opplæringsmål i skolen, blir denne banale problemstillingen på et merkelig vis relevant. Opplæringslovas formålsparagraf (§1-1) sier dette om menneskerettigheter:

Opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærlig, tilgjeving, likeverd og solidaritet, verdier som òg kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn og som er forankra i menneskerettane.

Jeg har skrevet om dette i en egen artikkel i *Kritisk juss* i 2014, så jeg skal ikke gjenta meg selv.⁷ Poenget er at flertallets verdier legges til grunn som hovedgrunnlag og premisseleverandør for menneskerettighetene. Menneskerettighetene har ingen selvstendig normativ betydning for skolens virksomhet. De er underordnet flertallets normer, altså kristen og humanistisk arv og tradisjon.

Artikkel 109 i Grunnloven uttrykker klart og tydelig at «[o]pplæringa skal utvikle evnene til kvart barn og ta omsyn til dei behova det har, og fremje respekt for [...] menneskerettane». Heller ikke denne gangen fant Stortinget eller regjeringen det nødvendig å utrede hvordan læreplanen skal oppfylle denne bestemmelsen, da de jobbet med ny overordnet del av læreplanen. Den er heller ikke nevnt som grunnlag for den nye, overordnede delen av læreplanen. Heller ikke FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) eller ØSK artikkel 13 (1) nevnes, selv om begge disse konvensjonsbestemmelsene formelt sett har forrang framfor opplæringslova.

Da Norge, under siste Universal Periodic Review, ble oppfordret til å utarbeide en overordnet handlingsplan for menneskerettsopplæring i Norge, svarte staten at «[a]n action plan is not considered the optimal measure at this point in time. The topic of human rights is well integrated into educational curricula».⁸ Kristin Sørumshagen konkluderer likevel med at «læreplanverket for Kunnskapsløftet ikke oppfyller de internasjonale menneskerettsopplæringskravene fullt ut».

Det er på høy tid at vi får en utredning om hvordan realisere menneskerettsopplæring i Norge. Det er et åpenbart behov, gitt uklarhetene rundt menneskeret-

7. Hadi Strømmen Lile, «Grunnlovfesting av retten til utdanning: Nye verdier i skolen?» (2014), *Kritisk juss* (40) nr. 2–3, side 81–104.

8. Human Rights Council (2014) A/HRC/27/3/Add.1: Report of the Working Group on the Universal Periodic Review – Norway. Addendum – Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, avsnitt 131.68.

tighetenes stilling i skolen, og gitt at menneskerettsopplæring har fått grunnlovs rang og forrang framfor opplæringslova gjennom menneskerettsloven. Alle som har vært lærer eller tatt en pedagogisk utdanning, vet at læring må planlegges. Det skjer ikke av seg selv. Man kan ikke basere undervisningen på tilfeldigheter. Signaleffekten er også viktig. Hvis Stortinget og regjeringen ønsker å formidle at en hovedoppgave for skolen er å fremme respekt for alle menneskers rettigheter, bør de vise at de tar på alvor de menneskerettslovene som gir føringer på undervisningen.